

Yhteiskuntarakenteet ja yksilön vastuu ilmastonmuutoksesta¹

Lectio praecursoria 4.6.2018

LAURI LAHIKAINEN

Ilmastonmuutos aiheuttaa jo nyt monenlaista kärsimystä. Suomessa ajatellaan helposti edelleen, että ilmastonmuutoksen vaikutukset ovat jossain muualla, tulevaisuudessa ja muissa maanosissa, ja että ilmastonmuutoksen hillintää koskeviin toimenpiteisiin eivät suomalaiset juuri pysty vaikuttamaan. Kuitenkin suomalaisten hiilijalanjälki on Euroopan keskitasoa korkeampi, suomalaista teknologiaa viedään ympäri maailmaa ja suomalainen yhteiskuntajärjestelmä on viime aikoina ollut maan kokoon nähden aika suuren mielenkiinnon kohteena ympäri maailmaa. Vaikka Suomi ei nykyisten arvioiden mukaan kuulu kaikkein haavoittuvimpiin maihin, missään tapauksessa emme ole täällä kokonaan turvassa. Globaalissa talousjärjestelmässä ongelmat yhdessä paikassa voivat aiheuttaa ongelmia muualla ja säiden ääri-ilmiöitä on odotettavissa lähitulevaisuudessa lisää myös Pohjois-Eurooppaan. Myös tälläkin hetkellä jatkuva kuivuus ja koko maan kattava metsäpalovaara ja tammikuussa tykkylu-

---

¹ Lektioon perustuva kirjoitus "Ilmastonmuutosta ei pidä tarkastella yksilöiden aikaansaannoksena, vaan yhteiskuntarakenteellisena ongelmana" on julkaistu osoitteessa <https://alusta.uta.fi/2018/06/04/ilmastonmuutosta-ei-pida-tarkastella-yksiloiden-aikaansaannok-sena-vaan-yhteiskuntarakenteellisena-ongelmana/>

mien aiheuttama sähkökriisi Kainuussa ovat merkkejä tulevasta. Täysin hallinnasta karannut ilmastonmuutos merkitsisi katastrofia kaikkialla maailmassa. Monet ilmastonmuutoksen vaikutukset ovat katastrofielokuvista tuttuja: kuivuutta, hyökyaaltoja, hurrikaaneja. Mutta punkin aiheuttama aivokuume ja sitä seuraavat mahdolliset pysyvät aivotoiminnan vakavat häiriöt ovat sairastuneelle ja hänen lähipiirilleen suuri onnettomuus.

Eräs väitöskirjani (Lahikainen 2018) tulos on, että jos tällainen punkin sairastuttama, vaikkapa Lappeenrantalainen nuori pitäisi energiayhtiöiden johtajia osavastuullisina tilanteestaan, hän saattaisi olla oikeassa.

Lapteenrannan kaupungingosassa Sammonlahdessa asuu paljon opiskelijoita ja perheitä. Siellä myös tavataan paljon punkkeja, joista verrattain monet kantavat borrelioosia sekä ihmisille erityisen vaarallista puutiaisaivokuumetta. Vuosien 2011 ja 2015 Sammonlahdessa tavattiin yhdeksän puutiaisaivokuumeetapausta². Tämä liittyy ilmastonmuutokseen siten, että talvien leudontuminen ja kosteat kesät lisäävät nykytutkimuksen valossa punkkien elinmahdollisuuksia.

Olisiko nuori tullut punkin puremaksi ilman ilmastonmuutosta? Ehkä, ehkä ei. Ehkä häntä ei edes olisi olemassa, sillä ilman teollisen vallankumouksen aiheuttamia yhteiskunnallisia murroksia hänen isovanhempansa eivät olisi koskaan tavanneet toisiaan. Kyseessä on kuvitteellinen, mutta varsin mahdollinen esimerkki. Voitaisiin siis kertoa monimutkainen, jälleen tietämämme valossa mahdollinen tarina, jossa juuri tämä sairastuminen jäljitetään ilmastonmuutokseen ja sitä kautta ilmastonmuutoksen fyysisiin syihin ja sieltä jälleen yhteiskunnallisiin syihin. Ehkä viime kädessä joidenkin yksilöiden toimintaan.

Ilmastonmuutoksen, sairastumisten, ekosysteemien väliset vaikutussuhteet ovat monimutkaisia. Yhteiskuntajärjestelmä ovat monimutkaisia. Asioiden monimutkaisuuden ymmärtäminen on syy *episteemiseen nöyryyteen*. Oman ymmärryksen rajallisuus on otettava vakavasti. Toisaalta monimutkaisuus ei

---

² <https://yle.fi/uutiset/3-8842072> (katsottu 20.10.2018)

saa olla syy *episteemiseen pelkuruuteen*. Ajattelua, tutkimista tai moraalista ja poliittistakin järkeilyä ei pidä lopettaa siihen pisteeseen, että todetaan asioiden olevan kovin monimutkaisia.

Kaikesta tästä monimutkaisuudesta huolimatta, nuori samonlahtelainen, ehkä teekkari, olisi saattanut jäädä sairastumatta, jos energiayhtiö Exxon Mobil olisi julkistanut ilmastonmuutosta koskevan sisäisen tutkimuksensa tulokset vuonna 1977³ ja tämä olisi johtanut ilmastonmuutosta torjuviin poliittisiin, taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin ratkaisuihin jo silloin. Sen sijaan Exxon Mobil on, yhdessä muiden energiayhtiöiden kanssa, rahoittanut ajatuspajoja, jotka ovat tuottaneet ilmasto- tutkimusta kyseenalaistavaa disinformaatiota ja lobanneet poliitikkoja ja muita vaikuttajia (Oreskes & Conway 2010).

Kymmenen vuotta sitten kovan luokan ilmastotutkija, James Hansen, kirjoitti:

Fossiilienergiayhtiöiden johtajat tietävät mitä tekevät ja ovat myös tietoisia mitä pidemmällä aikavälillä tapahtuu, jos nykyinen meno jatkuu. Minä ajattelen, että näitä johtajia pitäisi syyttää törkeistä rikoksista ihmiskuntaa ja luontoa vastaan.⁴

Väitöskirjassani tarkastelen moraalista vastuuta. Se on eri asia kuin juridinen vastuu, vaikkakin moraalinen järkeily voi usein muistuttaa juridista järkeilyä ja jotkut periaatteet ovat samoja. Filosofissa moraalinen vastuu kiinnostaa erityisesti etiikan tai moraalifilosofian tutkijoita, joskin esimerkiksi myös mielenfilosofiassa, psykologian filosofiassa ja metafysiikassa on viime aikoina pohdittu vastuuta tahdonvapauden ongelmiin liittyen. Lähes kiistämätön periaate näissä keskusteluissa on, että vastuussa voi olla vain sellaisista asioista, joihin voi jotenkin vaikuttaa.

Tämä on saanut monet filosofit ajattelemaan, että yksilöt eivät yksilöinä voi olla vastuussa ilmastonmuutoksesta. Jos voin

---

³ <https://www.scientificamerican.com/article/exxon-knew-about-climate-change-almost-40-years-ago> (katsottu 20.10.2018)

⁴ <http://www.commondreams.org/views/2008/06/24/twenty-years-later-tipping-points-near-global-warming> (katsottu 30.10.2018)

vaikuttaa ilmastonmuutokseen vain hyvin vähäisessä määrin tai en ollenkaan, olenko silloin vastuussa ilmastonmuutoksesta?

Jos puhutaan siitä, ketä voidaan syyttää ilmastonmuutoksesta, puhutaan retrospektiivisestä, taaksepäin katsovasta vastuusta. Jos ilmastonmuutos olisi tapahtunut suunnilleen samalla tavalla riippumatta siitä, mitä kukaan yksilö olisi tehnyt, voidaanko ketään yksilöä syyttää? Jos taas tarkastellaan sitä, kenen pitäisi tehdä jotain ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi, on kyse eteenpäin katsovasta, prospektiivisestä vastuusta. Jos kenenkään yksilön toimet eivät yksinään riitä, onko yksilöllistä vastuuta eteenpäin katsovassakaan mielessä?

Jos ei tiedä mitä tekee eikä ole tietoinen pitkän aikavälin vaikutuksista, onko silloin vastuussa? Kyllä, ainakin jos asia on vakava ja olisi mahdollisuus tietää. Ilmastonmuutos on selvästi vakava asia ja siitä on tietoa saatavilla. Vähemmän selvää on se, mitä vaikutuksia yksilöiden teoilla todella on ja on ollut.

Ilmastoetiikan tutkijat ovat esittäneet monenlaisia ehdotuksia näiden pulmien ratkaisuksi. Dale Jamiesonin luonnehdinta, että ”globaali ympäristö saattaa tuhoutua, eikä kukaan ole vastuussa” tuntuu monista väärältä (Jamieson 1992). Myös Sinnott-Armstrongin väite, että on kyllä moraalisesti sallittua käydä sunnuntaiajelulla hyvin vuoksi, kunhan samalla painostaa poliitikkoja säätämään lain, joka kieltää sunnuntaiajelut, häiritsee syystäkin monia (Sinnott-Armstrong 2005).

Eräs ratkaisu on ajatella, että yksilöillä voi olla oma henkilökohtainen hiilibudjettinsa, jonka ylittäminen tarkoittaa osallistumista ilmastonmuutoksen tuottamiseen. Tällöin yksilö on osavastuussa ilmastonmuutoksen aiheuttamista ongelmista sikäli kuin hän ylittää oman budjettinsa. Suurin osa rikkaissa länsimaissa asuvista ihmisistä elää törkeästi hiilibudjettiaan leveämmin. Toinen mahdollisuus on tunnustaa, että kenenkään yksilön päästöillä ei ole yksinään merkitystä, ja todeta, että tässä tilanteessa yksilöiden vastuulla on pyrkiä perustamaan sellainen kollektiivi, joka voi yhdessä säädellä kaikkien päästöjä. (Fragnière 2016).

Yhteistä näille on sellainen tapa käsitellä ilmastonmuutosta kollektiivisen toiminnan ongelmana. Ilmastonmuutoksen ajattellaan olevan seurausta miljardien toisistaan riippumattomien yksilöiden päästöistä. Tästä näkökulmasta, tai tarkemmin, mallista, seuraa ilmastoetiikan ehkä kiistellyin kysymys: Millä tavoin, jos ollenkaan yksilöt ovat vastuussa ilmastonmuutoksesta? Tämä kysymys kääntyy hyvin usein muotoon: Onko yksilöillä moraalinen velvollisuus vähentää kasvihuonekaasupäästöjään?

Väitöskirjani lähtökohta on toinen. Ajattelen, että ilmastonmuutosta ei pidä tarkastella yksilöiden aikaansaannoksena, vaan yhteiskuntarakenteellisena ongelmana. Yksilöt eivät ole toisistaan riippumattomia vaan toimivat yhteiskunnallisessa kontekstissa. Yhteiskuntamme ovat rakentuneet sillä tavalla, että niiden normaali toiminta aiheuttaa ilmastonmuutosta. Väitöskirjassani keskeinen tällainen rakenne on globaali kapitalismi ja siihen liittyvä talouskasvupakko ja voitontavoittelu.

Yhteiskuntarakenteet rajaavat toimintaa ja mahdollistavat sitä. Ne muovaavat meistä tietynlaisia, mutta samalla ne ovat ihmisten toiminnan tulosta.

Keskeiset kysymykset väitöskirjassani ovat:

Miten ymmärtää yksilöiden moraalista vastuuta ilmastonmuutoksesta,

- 1) *jos ilmastonmuutos on kytköksissä yhteiskuntarakenteisiin, erityisesti globaaliin kapitalismiin*
- 2) *ja jos yksilöt, heidän ominaisuutensa, tapansa ja kykynsä toimia vastuullisesti ovat samojen yhteiskuntarakenteiden muovaamia?*

Ainakin tämä tarkoittaa sitä, että yksilöt ovat vastuussa eri tavoin riippuen yhteiskunnallisesta asemastaan. Jos yhteiskunta on hyvin hierarkkisesti rakentunut, voivat jotkut yksilöt olla hyvinkin suuressa vastuussa. On tarkasteltava yhteiskunnan rakentumista ja yksilön toimintaa ja mahdollisuuksia näissä puitteissa.

Toisin sanoen, rakenteellisesta näkökulmasta on sekä filosofinen että empiirinen kysymys kuinka paljon ja millä tavalla kukin yksittäinen yksilö on ilmastonmuutoksesta vastuussa, sillä

on empiirinen kysymys, missä määrin ja millä keinoin kukin yksilö voi vaikuttaa yhteiskunnan kokonaisuuteen. Ilmastonmuutosta ja vastuuta ei voi tarkastella irrallaan valtasuhteista.

Toiseksi se tarkoittaa sitä, että yksilöiden päästöt, mitä niihin sitten lasketaan, eivät ole ilmastoetiikan kannalta ainoa tai edes keskeisin asia. Pikemminkin tulisi tarkastella, miten yksilöt erilaisissa rooleissaan ja asemissaan ylläpitävät, haastavat, ehkä myös muovaavat ja luovat uusia yhteiskunnallisia rakenteita.

Kolmanneksi se tarkoittaa myös sitä, että emme kokonaan tiedä, mitä vastuu on, emmekä hahmota tämän moraalisen tietämättömyytemme rajoja. Moraalinen toimijuutemme, tässä yhteydessä kykymme toimia vastuullisesti sekä moraaliteoriamme, myös teoriamme vastuusta ovat muovautuneet samojen rakenteiden puitteissa, joissa toimiminen aiheuttaa ilmastonmuutosta.

Lopulta se tarkoittaa sitä, että ilmastonmuutos on kytköksissä muihin yhteiskunnallisen ja rakenteellisen epäoikeudenmukaisuuden muotoihin. Ilmastonmuutos uhkaa eniten valmiiksi haavoittuvassa asemassa olevat ihmisiä (ja ei-inhimilliset eläimiä). Ilmastonmuutosta aiheuttavasta toiminnasta saatu hyöty on kasautunut harvoille. Rakenteellisen epäoikeudenmukaisuuden vallitessa ilmastonmuutoksen aiheuttamat katastrofit saattavat johtaa yhä suurempaan epäoikeudenmukaisuuteen.

Onko siis ilmastonmuutos kenenkään vika? Entä kenen tulisi tehdä ja mitä? Onko esimerkiksi niin, että mitä enemmän valtaa, sitä enemmän vastuuta? Tulisiko meidän vastuuttaa ennen kaikkea globaalia taloudellista ja poliittista eliittiä ilmastonmuutoksesta? Kuten sanottua, on empiirinen kysymys, missä määrin jotkut vaikutusvaltaiset yksilöt ovat toimineet tavalla, jolla on ollut erityisen suuri vaikutus ilmastonmuutoksen suhteen. Tämän tutkimuksen kannalta olennainen seikka on, että se, mitä empiirisesti tulisi tarkastella, ei ole näiden yksilöiden päästöt vaan heidän yhteiskunnallinen toimintansa. Se, miten he ovat käyttäneet valtaa ja miten heidän toimintansa on vaikuttanut yhteiskunnan rakentumiseen.

Haastavampi kysymys on, onko vaikutusvaltaisilla henkilöillä prospektiivinen, eteenpäin katsova vastuu ilmastonmuutoksen hillinnästä? Onhan heillä eniten vaikutusmahdollisuuksia. Tiettyyn pisteeseen asti varmastikin kyllä, mutta joillakin varauksilla. Tarkastelen väitöskirjassani jonkin verran empiirisiä tutkimuksia, joiden mukaan korkea yhteiskunnallinen asema tuottaa ilmaston kannalta pikemminkin vastuuttomia kuin vastuullisia asenteita. Myös vaikutusvaltaiset yksilöt, heidän ominaisuutensa, tapansa ja kykynsä toimia vastuullisesti ovat samojen ilmastonmuutosta aiheuttavien yhteiskuntarakenteiden muovaamia. On siis varsin riskialtista jättää ilmastonmuutoksen hillintä vain eliitin vastuulle.

Lisäksi se, miten yhteiskunnallinen valta on nykyisin jakautunut, on monin tavoin epäoikeudenmukaista. Jos kollektiivisesti vastuutamme vaikutusvaltaisia henkilöitä toimimaan, pitäisi tämä tehdä siten, ettei vastuuttaminen samalla tarkoita *valtuuttamista* päättämään ja toimimaan toisten puolesta ja sitä kautta epäoikeudenmukaisten valtasuhteiden uusintamista.

Eteenpäin katsova vastuu voi kuitenkin johtua muistakin asioista ja periaatteista kuin kyvystä toimia (joskin jonkinlainen kyky toimia on vastuun välttämätön ehto) ja toisaalta yhteiskunnallinen vaikutusvalta ei ole staattinen asia. Voimme pyrkiä hankkimaan sitä lisää ja melkein kaikilla on sitä jonkin verran. Tästä syystä esitän väitöskirjassani, että meillä voi hyvin monenlaisista eri lähtökohdista johtuen olla vastuu ilmastonmuutoksen hillinnästä.

Henkilökohtaisten päästövähennysten sijaan olennaisempaa on yhteiskuntarakenteiden muuttaminen, ilmastoaktivismi. Tämä ei tarkoita, etteikö elämäntapaa tulisi muuttaa myös henkilökohtaisella tasolla. Myös eri tavalla eläminen voi olla yksi tapa vaikuttaa yhteiskunnallisesti yhteen yksilöön tavalla tai toisella jäljitettäviä päästöjä laajemmin. Tapoja on kuitenkin monia ja yhteiskunnallisten liikkeiden historian tarkastelu on hyvä lähtökohta niiden opiskeluun.

Esitin, että ilmastonmuutos on kytköksissä moniin muihin yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden muotoihin, ja että

emme tiedä täysin tiedä, mitä vastuullisuus on. Ilmastoaktivismi yhteiskunnallisena liikkeenä voi parhaassa tapauksessa sekä löytää yhteyksiä eri liikkeiden välille sulauttamatta niitä toisiinsa, ja samalla toimia konsulttikielellä ”oppimisalustana”. Yhteiskunnallinen toiminta voi tarkoittaa tilaa oppia elämään toisten kanssa uusilla tavoilla. Normatiiviset käsitteet, kuten vastuu, voivat saada uudenlaisia sisältöjä tilanteessa, jossa on samalla selvitetävä, miten eri epäoikeudenmukaisuuden muodot liittyvät yhteen ja ovat toisistaan erilaisia, sekä pohdittava, miten maapallo tulisi jakaa toisten kanssa oikeudenmukaisesti, tai ainakin vähemmän itsetuhoisalla tavalla.

Vaikka siis tarkastelen väitöskirjassa globaalia kapitalismia erityisesti keskeisenä rakenteena ilmastonmuutoksen suhteen, ei yhteiskuntarakenteellinen näkökulma sulje pois muita käsitelytapoja. Esimerkiksi sukupuolijärjestelmä ja kolonialismi ovat erittäin olennaisia ilmastonmuutoksen kannalta.

Ehdottamani näkökulma kutsuu jatkamaan tutkimusta sekä teoreettisella että empiirisellä tasolla. Sikäli kuin ilmastoetiikan tutkijat haluavat tehdä yhteiskunnallisesti ja yksilöiden elämän kannalta relevanttia tutkimusta, on filosofisen tutkimusasetelman oltava sellainen, että se on avoin yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kehitykselle.

Siinä, mitkä kaikki yhteiskunnalliset seikat vaikuttavat ilmastonmuutokseen riittää tutkimista. Yksinkertainen lähtökohta, ilmastovastuu ja yhteiskuntarakenteet, avaa yhä uusia tutkimuksellisia polkuja sikäli kuin käsityksemme yhteiskuntarakenteista muuttuu, valitsemme toisen rakenteellisen näkökulmaan tai pyrimme syntetisoimaan eri näkökulmia. Toivon mukaan kysymys ilmastovastuusta ja yhteiskuntarakenteista muuttuu lopulta toisenlaiseksi yhteiskuntarakenteiden todellisen muuttumisen myötä.

Tampereen yliopisto

Kirjallisuus

- Fragnière, Augustin (2016) "Climate Change and Individual Duties". *WIREs Climate Change*, 7(7), 98–814.
- Jamieson, Dale (1992) "Ethics, Public Policy, and Global Warming." *Science, Technology, & Human Values*, 17(2), 139–53.
- Lahikainen, Lauri (2018) *Individual Responsibility for Climate Change: A Social Structural Account*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1893. Tampere: Tampere University Press.
- Oreskes, Naomi, & Erik M. Conway (2010) *Merchants of Doubt*. Lontoo: Bloomsbury Press.
- Sinnott-Armstrong, W (2005) "'It's Not My Fault': Global Warming and Individual Moral Obligations" Teoksessa *Perspectives on Climate Change: Science, Economics, Politics, Ethics*, toim: W. Sinnott-Armstrong & R. B. Howarth. Amsterdam: Elsevier, 221–53.

